

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΕΝΔΕΚΑΤΟ

ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΙ ΓΟΝΙΚΗ ΑΓΩΓΗ

ΕΚΤΕΤΑΜΕΝΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ –
ΠΥΡΗΝΙΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ – ΜΟΝΟ-
ΓΟΝΕΪΚΗ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ – ΚΥΚΛΟΣ
ΖΩΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ – ΛΕΙΤΟΥΡ-
ΓΙΕΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ – ΡΟΛΟΣ ΜΗΤΕ-
ΡΑΣ ΚΑΙ ΠΑΤΕΡΑ – ΕΡΓΑΖΟΜΕΝΗ
ΜΗΤΕΡΑ – ΣΤΟΡΓΙΚΟΙ – ΑΠΟΡΡΙ-
ΠΤΙΚΟΙ – ΥΠΕΡΠΡΟΣΤΑΤΕΥΤΙΚΟΙ
ΓΟΝΕΪΣ – ΓΟΝΕΪΣ ΚΑΙ ΠΕΙΘΑΡΧΙΑ
– ΑΥΤΟΕΚΤΙΜΗΣΗ.

11.1 Εισαγωγή

Η οικογένεια είναι η κοιτίδα της ανάπτυξης της προσωπικότητας του ατόμου. Αυτή είναι μια διαπίστωση στην οποία έχουν καταλήξει οι θεωρίες ανάπτυξης της προσωπικότητας στο πλαίσιο της επιστήμης της Ψυχολογίας αλλά και άλλες επιστήμες που ασχολούνται με τη μελέτη του ανθρώπου, όπως η Παιδαγωγική και η Κοινωνιολογία.

Το είδος της οικογένειας στην οποία μεγαλώσαμε, το περιβάλλον με όλα τα ερεθίσματα και οι εμπειρίες που μας παρέσχε η οικογένεια, μας έχουν επηρεάσει με ένα τρόπο μοναδικό και ανεξίτηλο. Ανεξίτηλο, γιατί οι εμπειρίες και τα συναισθήματα που δημιουργήθηκαν στο περιβάλλον της οικογένειας δε διαγράφονται. Μοναδικό, γιατί κάθε οικογένεια είναι μοναδική, ακόμη και αν η σύνθεση των μελών της οικογένειας είναι ίδια με τη σύνθεση άλλων οικογενειών.

Οι οικογένειες διαφέρουν μεταξύ τους σε πολλούς τομείς. Διαφέρουν ως προς τη στάση που οι γονείς λαμβάνουν απέναντι στα παιδιά, και στον τρόπο που τα διαπαιδαγωγούν. Διαφέρουν ως προς τον αριθμό των γονέων (δύο ή ένας) και το φύλο του γονέα στην περίπτωση μονογονεϊκής οικογένειας.

Ορισμένοι καθοριστικοί διαφοροποιητικοί παράγοντες είναι:

Η οικογένεια είναι η κοιτίδα της ανάπτυξης

- Η ύπαρξη άλλων παιδιών στην οικογένεια
- Το κοινωνικό, οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο των γονέων
- Το οικογενειακό περιβάλλον, ο χώρος, δηλαδή, που έχει διαμορφώσει η οικογένεια για να ζεί.
- Η συμπεριφορά μεταξύ των μελών της οικογένειας

Από την πλευρά του κάθε παιδί βιώνει τη ζωή με μοναδικό τρόπο, ανάλογα με την ηλικία, τον αριθμό και το φύλο των άλλων αδελφών του. Η ζωή του επηρεάζεται επίσης ανάλογα με το αν ο ένας ή και οι δυο γονείς λείπουν περιστασιακά λίγο ή πολύ χρόνο από το σπίτι. Η σειρά της γέννησής του σε σχέση με τα άλλα αδελφια αλλά και τα χρονικά διαστήματα μεταξύ τους καθορίζουν τι, πότε και πώς θα μάθει το παιδί ό,τι αφορά στον κόσμο γύρω του.

Η σειρά γέννησης καθορίζει τι και πώς θα μάθει το παιδί

Η σχέση του ατόμου με την οικογένειά του αρχίζει από τη γέννησή του και από τη στιγμή που η οικογένεια, όποια σύνθεση και αν έχει, αρχίζει να του καλύπτει συγκεκριμένες ανάγκες. Αρχικώς πρόκειται για ανάγκες επιβίωσης, δηλαδή βιολογικές ανάγκες, ψυχολογικές ανάγκες, ανάγκες για προετοιμασία και ανάπτυξη δεξιοτήτων και ένταξη στο ευρύτερο κοινωνικό σύνολο (σχολείο, φίλους, γειτονιά, εργασία) καθώς και ανάγκες γνωστικής ανάπτυξης.

Η σχέση του ατόμου με την οικογένειά του πρέπει να θεωρηθεί ως μια δυναμική σχέση η οποία μεταβάλλεται, αναπτύσσεται, προσαρμόζεται, επηρεάζει τα μέλη της και επηρεάζεται απ' αυτά.

Κάθε γονέας φέρνει μέσα στην οικογένεια τις προσωπικές τους απόψεις, τις πεποιθήσεις, τις προκαταλήψεις, τις ελπίδες, τα όνειρα, τους φόβους που προέρχονται από εμπειρίες ζωής διαφορετικές απ' αυτές του άλλου γονέα.

11.2 Η Οικογένεια και οι Μορφές της

Πολλοί ορισμοί έχουν δοθεί κατά καιρούς για την οικογένεια. Όμως, βασικός πυρήνας και αφετηρία της είναι η ένωση δύο ετερόφυλων προσώπων και ένα από τα κύρια χαρακτηριστικά της αποτελεί η επιδίωξη τους να αποκτήσουν απογόνους. Η οικογένεια αποτελεί έναν κοινωνικό θεσμό, ο οποίος καθορίζεται από ένα σταθερό πλέγμα αλληλοσυμπληρωμένων ρόλων. Είναι μία φυσική ομάδα η οποία αναπτύσσει διάφορα πρότυπα σχέσεων και επικοινωνίας.

Η οικογένεια είναι μία ιδιότυπη ομάδα της οποίας τα μέλη συνδέονται με πολύ στενούς και ισχυρούς δεσμούς, οι οποίοι προστατεύονται θεσμικά, νομικά, ενώ στην περίπτωση των απογόνων οι δεσμοί που δημιουργούνται είναι δεσμοί αίματος. Οι σχέσεις μεταξύ των μελών της οικογένειας χαρακτηρίζονται ως άκρως προσωπικές, ως σχέσεις αγάπης και οικειότητας.

Οι οικογένειες είναι σύνθετα συστήματα που αποτελούνται από πολλά άτομα και από επιμέρους υποσυστήματα, για παράδειγμα το συζυγικό ζευγάρι και τα παιδιά αποτελούν διακριτά υποσυστήματα. Χαρακτηριστικό είναι ότι τα μέλη μιας οικογένειας δεν έχουν συνήθως την αίσθηση ότι ανήκουν σε μία δομή, σε ένα οργανωμένο σύστημα.

Η πυρηνική οικογένεια

Η εκτεταμένη οικογένεια

Η εξέλιξη αυτού του κοινωνικού θεσμού μέσα στην ιστορία είναι μεγάλη και πολύπλοκη. Γνωστό είναι το πρόβλημα για τη

βασική πρωταρχική μορφή οργάνωσης της κοινωνίας και της οικογένειας, δηλαδή η θεωρία για τη Μητριαρχία, ως πρώτη μορφή οργάνωσης του οικογενειακού και κοινωνικού βίου, την οποία διαδέχθηκε η Πατριαρχία.

Ωστόσο, ο θεσμός γνωρίζει ριζικές και ραγδαίες μεταβολές και μετασχηματισμούς ως σήμερα, με αποτέλεσμα να έχουν διαμορφωθεί διάφοροι τύποι οικογένειας. Ορισμένοι από αυτούς είναι οι εξής:

α. *Η Εκτεταμένη οικογένεια.* Είναι η οικογένεια που αποτελείται από τρεις ή περισσότερες γενιές που προκύπτουν από ένα αρχικό συζυγικό ζεύγος και συχνά περιλαμβάνει και άλλα συγγενικά πρόσωπα.

β. *Η Πυρηνική οικογένεια.* Αυτή η μορφή αποτελείται από τους δύο συζύγους και τα παιδιά τους. Αποτελεί την τυπική μορφή οικογένειας σε όλο τον κόσμο.

γ. *Μονογονεϊκή οικογένεια* αποτελείται από ένα γονέα με το παιδί ή τα παιδιά του και συνήθως προκύπτει από το διαζύγιο ή την υιοθεσία παιδιού. Πιο συνηθισμένη είναι η περίπτωση της μητέρας που ζει με το παιδί της.

Οι μονογονεϊκές οικογένειες διακρίνονται περαιτέρω σε μητρικές και σε πατρικές μονογονεϊκές οικογένειες, οι οποίες μάλιστα έχουν αρχίσει να αυξάνονται και στη χώρα μας.

11.3 Οι Λειτουργίες της Οικογένειας

Οι λειτουργίες που επιτελεί η οικογένεια είναι ποικίλες, βιολογικές, ψυχολογικές και κοινωνικές. Οι πιο θεμελιώδεις είναι:

1. Εξασφαλίζει τροφή και κατοικία για την επιβίωση των μελών της και την προστασία τους από εξωτερικές απειλές και κινδύνους.
2. Ικανοποιεί τις συναισθηματικές ανάγκες των μελών της για άμεσες και προσωπικές σχέσεις και την ανάγκη για συντροφικότητα.
3. Δίνει δυνατότητες για την ανάπτυξη της προσωπικής ταυτότητας κάθε μέλους. Η ταυτότητα καθενός σχετίζεται άμεσα με την ταυτότητα της οικογένειας, η οποία είναι απαραίτητη για την αντιμετώπιση των εμπειριών και για την ανάπτυξη και δημιουργία νέων δεσμών και σχέσεων.
4. Παρέχει πρότυπα και συμβάλλει στη δημιουργία των ρόλων και ιδιαίτερα του ρόλου του φύλου.

5. Η κοινωνικοποίηση των παιδιών και η εκπαίδευσή τους για την εκπλήρωση ποικίλων κοινωνικών ρόλων αποτελεί ουσιώδες έργο της. Το παιδί προετοιμάζεται για να γίνει ένα υπεύθυνο μέλος της κοινωνίας.
6. Αναπτύσσει δεξιότητες, καλλιεργεί γνώσεις και παρέχει την αναγκαία για κάθε μέλος υποστήριξη.

11.4 Ο κύκλος ζωής της οικογένειας

Η οικογένεια είναι ένας οργανισμός που εξελίσσεται μέσα στο χρόνο και ο οποίος βρίσκεται σε διαρκή μεταβολή και αλλαγή, όπως και το κοινωνικό περιβάλλον.

Κάθε οικογένεια διανύει ένα κύκλο ζωής και διέρχεται διάφορα στάδια εξέλιξης, από τη στιγμή που δημιουργείται με το γάμο δύο προσώπων μέχρι την τελική φάση της. Σχηματικά αυτή η πορεία μπορεί να αναλυθεί στα ακόλουθα στάδια:

α) *Προετοιμασία για την οικογενειακή ζωή.* Κατά το στάδιο αυτό γίνεται η επιλογή συντρόφου και η πραγματοποίηση του γάμου.

β) *Η ανάπτυξη της οικογενειακής ζωής.* Η έναρξη αυτής της φάσης σηματοδοτείται από τη γέννηση του πρώτου παιδιού και τις ανακατατάξεις που δημιουργεί στις σχέσεις των συζύγων μεταξύ τους, και πιθανώς συνεχίζεται και με τη γέννηση και άλλων παιδιών. Οι σύζυγοι καλούνται να εκπληρώσουν τους ρόλους τους ως γονείς, ενώ συντελείται η πρωτογενής κοινωνικοποίηση του παιδιού στο πλαίσιο της οικογένειας. Έπειτα ακολουθεί η προσαρμογή και η κοινωνικοποίηση του παιδιού στο πλαίσιο του σχολείου. Η περίοδος αυτή τελειώνει με το τέλος της εφηβείας και την είσοδο των παιδιών στην ενήλικη ζωή.

γ) *Η εξέλιξη της οικογενειακής ζωής.* Σ' αυτό το στάδιο τα παιδιά όντας νεαροί ενήλικες απομακρύνονται από την οικογενειακή εστία και επιδιώκουν να δημιουργήσουν τη δική τους οικογένεια. Δημιουργούνται νέες οικογένειες, ενώ η αρχική οδεύει προς την τελική φάση της.

δ) *Τελική φάση της οικογενειακής ζωής.* Το συζυγικό ζεύγος βρίσκεται στη φάση της συνταξιοδότησης. Έπειτα συνεχίζει

Οικογένεια και ανάπτυξη
δεξιοτήτων

μέχρι να φύγουν από τη ζωή και οι δύο σύζυγοι, όπου σημειώνεται και το φυσικό τέλος της οικογένειας.

Η προοδευτική εξέλιξη του οικογενειακού βίου μέσα από τα στάδια που περιγράφηκαν έχει ως αποτέλεσμα να γίνεται πιο σύνθετος. Ακόμη υπάρχουν περίοδοι ισορροπίας καθώς και περίοδοι ανισορροπίας, όπου η οικογενειακή ομάδα καλείται να προσαρμοστεί και να αντιμετωπίσει νέες εμπειρίες και καταστάσεις. Οι περίοδοι αυτές εναλλάσσονται και μπορεί να τις συναντήσει κανείς σε κάθε στάδιο εξέλιξης του οικογενειακού κύκλου ζωής. Ωστόσο, η ανισορροπία δεν είναι εξ ορισμού μία κατάσταση αρνητική, αλλά μία πρόκληση για αλλαγή στο οικογενειακό σύστημα.

11.5 Ο ρόλος της μητέρας

Η στενή επαφή μητέρας και παιδιού είναι ζωικής σημασίας για την ανάπτυξή του

Όπως ήδη έχουμε σημειώσει, η στενή σωματική επαφή του παιδιού ιδιαίτερα κατά τα πρώτα δύο έτη της ζωής του είναι σημαντική για τη σωματική και την συναισθηματική ανάπτυξη και υγεία του. Όμως η σχέση μητέρας παιδιού κατά το στάδιο της προσχολικής ηλικίας διακρίνεται από τη σταδιακή αυτονόμηση του παιδιού. Το νήπιο βιώνει λιγότερο άγχος, όταν απουσιάζει ή όταν αποχωρίζεται τη μητέρα του για μικρά χρονικά διαστήματα.

Και οι δύο γονείς, αλλά κυρίως η μητέρα, ενθαρρύνει το παιδί να ενεργεί και να συμπεριφέρεται με το δικό του τρόπο, γεγονός που το βοηθά να αναπτύξει αίσθηση αυτονομίας, ότι, δηλα-

δή, μπορεί να ελέγχει τον εαυτό του και το περιβάλλον. Αργότερα, η μητέρα ενθαρρύνει την πρωτοβουλία του παιδιού να εξερευνήσει το περιβάλλον.

Η συμπεριφορά της μητέρας, οι στάσεις που εκδηλώνει προς το παιδί κατά την περίοδο της πρώιμης ηλικίας, όπως η αποδοχή ή η απόρριψη, η αγχώδης μέριμνα, η αποστέρηση της αγάπης κτλ. έχουν σύμφωνα με τις έρευνες σοβαρές συνέ-

πειες στην ψυχοσωματική ανάπτυξη του παιδιού καθώς και στις σχέσεις που διαμορφώνει με τα άλλα πρόσωπα. Για παράδειγμα, η μερική αποστέρηση της μητρικής αγάπης και στοργής ενδέχεται να δημιουργήσει κατάθλιψη στο νήπιο.

Η εργασία της μητέρας επίσης μπορεί να αποτελέσει πηγή άγχους για το παιδί αλλά και για την οικογένεια. Σήμερα, ένα πολύ μεγάλο ποσοστό γυναικών εργάζεται και συνεχώς αυτός ο αριθμός αυξάνει. Γενικώς είναι παραδεκτό από όλους ότι η εργασία συμβάλλει στην ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης των γυναικών. Οι εργαζόμενες όμως μητέρες διαθέτουν πολύ λιγότερο χρόνο για τη φροντίδα του νηπίου από ό,τι οι μητέρες οι οποίες δεν εργάζονται. Ωστόσο, δεν υπάρχουν σημαντικές διαφορές στο χρόνο που αφιερώνουν για να παίζουν και γενικώς για να αλληλεπιδρούν με τα παιδιά τους τόσο οι εργαζόμενες όσο και οι μη εργαζόμενες μητέρες. Από έρευνες έχει βρεθεί ότι η αλληλεπίδραση των εργαζόμενων μητέρων με τα παιδιά τους είναι περισσότερο έντονη. Όμως η φύση της εργασίας επιδρά σημαντικά στις σχέσεις της εργαζόμενης μητέρας με την οικογένειά της και κυρίως με τα παιδιά της. Για παράδειγμα, μία ευχάριστη εργασία ασκεί θετική επίδραση στις σχέσεις με τα παιδιά της.

**εργαζόμενη
μητέρα**

251

11.6 Ο ρόλος του πατέρα

Ο ρόλος του πατέρα αρχίζει να γίνεται εξίσου σημαντικός για την ανάπτυξη του παιδιού, όσο αυτό μεγαλώνει και εξελίσσεται. «Για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα η ψυχολογική έρευνα είχε στραφεί προς τη μελέτη μόνον του ρόλου της μητέρας. Οι ψυχολόγοι θεωρούσαν ως καθοριστική τη σχέση μητέρας και παιδιού ως το πρότυπο για κάθε άλλη σχέση στη ζωή του ανθρώπου. Επικρατούσε η άποψη ότι ο μητρικός ρόλος είναι πιο εγγενής και αυτοδύναμος από το ρόλο του πατέρα, ο οποίος αναπτύσσεται μεταγενέστερα (μετά τη γέννηση του παιδιού) και συνδέεται με το ρόλο του ως συζύγου».

Όμως, στις ημέρες μας πλέον από την

Ο ρόλος του πατέρα είναι σημαντικός για την κοινωνική ανάπτυξη του παιδιού.

στοργικοί γονείς

απορριπτι- κοί γονείς

υπερπρο- στατευτικοί γονείς

έρευνα έχει αποδειχτεί ότι μπορούμε να αξιολογήσουμε καλύτερα τις σχέσεις και τον τρόπο που λειτουργεί η οικογένεια με βάση τη συμπεριφορά του πατέρα. Ο ρόλος του πατέρα είναι συμπληρωματικός προς το ρόλο της μητέρας.

Η εμπλοκή του στη διαδικασία ανατροφής του παιδιού είναι σημαντική. Ο χρόνος που αφιερώνει για τα παιδιά, η μορφή και η ποιότητα της αλληλεπίδρασης πατέρα και παιδιού καθορίζει σε σημαντικό βαθμό τη μετέπειτα ψυχοκοινωνική προσαρμογή του παιδιού και την ηθική ανάπτυξη.

11.7 Πρότυπα γονεϊκών ρόλων

Ένα από τα ερωτήματα που απασχολεί την Ψυχολογία είναι πώς η συμπεριφορά των γονέων επιδρά στο παιδί. Έχουν προσδιοριστεί διάφοροι τύποι γονέων και γονεϊκής συμπεριφοράς, οι πιο συνήθεις από τους οποίους είναι:

α) *στοργικοί γονείς*: Εκφράζουν την αγάπη, τη στοργή και το ενδιαφέρον τους χωρίς όρους. Ενθαρρύνουν, επιβραβεύουν το παιδί και συμπαρίστανται ηθικά και συναισθηματικά σ' αυτό. «Οι στοργικοί γονείς αισθάνονται ικανοποίηση και απολαμβάνουν την αλληλεπίδραση με το παιδί, αφιερώνουν αρκετό χρόνο σε αυτό και συμμετέχουν στα παιχνίδια και τις ενασχολήσεις του. Οι γονείς αυτοί είναι ήρεμοι και πράοι στην καθημερινή επικοινωνία με το παιδί».

β) *Οι απορριπτικοί γονείς*: Εκδηλώνουν εχθρική και απορριπτική στάση και συμπεριφορά προς το παιδί τους. Το επικρίνουν συχνά και σπάνια εκδηλώνουν την αγάπη και τη στοργή τους προς αυτό. Το παιδί δεν είναι επιθυμητό, γι' αυτό και δεν αναγνωρίζουν την προσωπική του αξία και τις ικανότητές του. Το φροντίζουν ελάχιστα, ενώ η σχέση με αυτό χαρακτηρίζεται από πολύ έντονα και αρνητικά συναισθήματα, για παράδειγμα είναι οξύθυμοι και βίαιοι. Συχνά το επιπλήττουν για τα σφάλματα και τις αδυναμίες του και σπάνια το επιβραβεύουν και το ενθαρρύνουν.

γ) *Οι υπερπροστατευτικοί γονείς*: Συνεχώς ανησυχούν για την ασφάλεια της ζωής του παιδιού και εμφανίζονται ως προνοητικοί λαμβάνοντας διαρκώς μέτρα για την προστασία του. Θεωρούν ότι το παιδί είναι ένα αδύναμο πλάσμα το οποίο έχει ανάγκη από διαρκή φροντίδα και προστασία. «Κατά βάθος οι υπερπροστατευτικοί γονείς είναι οι ίδιοι εξαιρετικά

αγχώδεις και ανασφαλείς. Δείχνουν υπερβολική προσκόλλη-ση προς το παιδί για δικούς τους προσωπικούς λόγους, εξαιτίας δηλαδή της προσωπικής τους ανασφάλειας. Φοβούνται μήπως το παιδί ανεξαρτητοποιηθεί και φύγει μακριά από αυτούς».

Με τη στάση τους τονίζουν στο παιδί ότι δεν μπορεί να αντεπεξέλθει στις απαιτήσεις και τις αντιξοότητες της ζωής χωρίς τη δική τους βοήθεια. Με άλλα λόγια, κάνουν το παιδί να φοβάται τη ζωή και να ατενίζει με ανησυχία το μέλλον. Δηλαδή, μεταβιβάζουν τους προσωπικούς φόβους τις ανασφάλειες και τις αδυναμίες τους στο παιδί τους.

δ) *Οι αυταρχικοί γονείς:* Ασκούν υπερβολικό έλεγχο στη συμπεριφορά του παιδιού και θέτουν όρια και κανόνες τους οποίους απαιτούν να τηρεί το παιδί απαρέγκλιτα. Σπάνια επιβραβεύουν και επαινούν το παιδί και φοβούνται να δείξουν τη στοργή και το ενδιαφέρον τους. Διακρίνονται για την εμμονή τους στην τήρηση των κανόνων, και επιβάλλουν τιμωρίες στο παιδί όταν αυτό τους παραβιάζει.

Άλλοι τύποι γονέων είναι οι *δημοκρατικοί*, οι οποίοι δείχνουν σεβασμό στα ενδιαφέροντα, την προσωπικότητα του παιδιού, χρησιμοποιούν την πειθώ και επιδιώκουν τη συνεργασία με το παιδί. Οι *επιτρεπτικοί* γονείς αποφεύγουν γενικώς να θέτουν κανόνες στη συμπεριφορά του παιδιού και ανέχονται κάθε παρόρμηση. Έχουν ελάχιστες απαιτήσεις από τα παιδιά τους, τα οποία ρυθμίζουν από μόνα τους τη συμπεριφορά τους. Συχνά όμως σ' αυτές τις περιπτώσεις επικρατεί αναρχία. Οι *φιλόδοξοι* γονείς έχουν υπερβολικές απαιτήσεις από το παιδί για υψηλές επιδόσεις, στο σχολείο, στα σπορ κτλ.

«Ιδανικοί, γενικώς, θεωρούνται οι γονείς οι οποίοι εκδηλώνουν την αγάπη και τη στοργή τους, ενθαρρύνουν την ανάπτυξη της αυτονομίας του παιδιού και απαιτούν από το παιδί να συμπεριφέρεται κατά τρόπο ώριμο».

*αυταρχικοί
γονείς*

*δημοκρα-
τικοί, επιτρε-
πτικοί,
φιλόδοξοι
γονείς*

11.8 Οι σχέσεις με τα αδέρφια

Οι περισσότερες οικογένειες συνήθως έχουν δύο παιδιά. Τα αδέρφια περνούν αρκετό χρόνο μαζί όπως και με τους γονείς τους. Ένα από τα σημαντικά αναπτυξιακά επιτεύγματα των

Οι σχέσεις με τα αδελφια.

παιδιών της νηπιακής ηλικίας είναι η δημιουργία σχέσης με ένα άλλο παιδί, που κυρίως είναι ένας αδερφός/ή.

«Τα αδελφια γενικώς εκδηλώνουν άμεσα το ενδιαφέρον τους το ένα για το άλλο. Τα πιο μικρά μιμούνται πιο πολύ τα μεγαλύτερα, αν και ισχύει και το αντίθετο, φυσικά σε μικρότερο βαθμό. Τα αδελφια δείχνουν μεγάλη ικανοποίηση και ενθουσιασμό, όταν παίζουν μαζί ή όταν έχουν κοινές ενασχολήσεις».

Γενικώς, τα αδελφια συμμετέχουν σε κοινά παιχνίδια, εκδηλώνουν συμπαραράσταση και αλληλεγγύη, αμοιβαία στοργή και ενδιαφέρον στη μεταξύ τους σχέση. Η αλληλεπίδρασή τους χαρακτηρίζεται από πολύ έντονα θετικά συναισθήματα. Ορισμένες όμως φορές αναπτύσσονται σχέσεις ζήλιας και ανταγωνισμού.

Στην πραγματικότητα, έχει παρατηρηθεί ένα είδος προ-

σκόλλησης από την πλευρά των μικρότερων αδελφών προς τα μεγαλύτερα, τα οποία μπορεί να αποτελέσουν ασφαλή βάση για τα μικρότερα, ιδιαίτερα σε περιπτώσεις απουσίας της μητέρας ή και των δύο γονέων.

11.9 Η επίδραση των γονέων στην αυτοεκτίμηση του παιδιού

Όλοι οι άνθρωποι αξιολογούν τον εαυτό τους. «Οι κρίσεις που κάνουν για την προσωπική τους αξία αποτελούν το περιεχόμενο του όρου αυτοεκτίμηση». Οι κρίσεις αυτές εκφράζονται μέσα από τις στάσεις που το άτομο διαμορφώνει για τον ίδιο του τον εαυτό.

Η αυτοεκτίμηση του ανθρώπου στηρίζεται στην εκτίμηση της γενικής σωματικής κατάστασης και λειτουργίας του, των πνευ-

ματικών ικανοτήτων και των κοινωνικών σχέσεων που αναπτύσσει.

Η αυτοεκτίμηση δεν οικοδομείται αποκλειστικά και μόνον από την εκτίμηση του ατόμου για τον ίδιο του τον εαυτό, αλλά συμπεριλαμβάνει και τις απόψεις των άλλων. Η αυτοεκτίμηση έχει διάφορες διαβαθμίσεις. Κυμαίνεται ανάμεσα στη θετική ή υψηλή αυτοεκτίμηση και τη χαμηλή ή αρνητική αυτοεκτίμηση.

Καθοριστικοί παράγοντες που συμβάλλουν στην ανάπτυξη και τη διαμόρφωση της αυτοεκτίμησης του ατόμου είναι κυρίως οι γονείς, οι οποίοι αποτελούν πρωταρχική πηγή πληροφόρησης για την προσωπική αξία του. Ακολουθούν άλλα σημαντικά πρόσωπα, όπως είναι οι δάσκαλοι και οι συνομήλικοι.

Οι σχέσεις μέσα την οικογένεια και ιδίως οι πρώτες εμπειρίες του ατόμου κατά τη βρεφική και νηπιακή ηλικία σχηματίζουν το βασικό πυρήνα της αυτοεκτίμησης του παιδιού, αλλά και αντικατοπτρίζονται στις στάσεις του έναντι του εαυτού του.

Για παράδειγμα, όταν οι ανάγκες του παιδιού ικανοποιούνται από τους γονείς και το οικογενειακό περιβάλλον του, τότε το παιδί διαμορφώνει θετική αντίληψη και εικόνα για τον κόσμο, και, επομένως, για τον εαυτό του, ότι, δηλαδή θεωρείται καλό και αποδεκτό από τους άλλους.

Από την επιστημονική έρευνα έχει καταδειχτεί ότι η θετική αυτοεκτίμηση της μητέρας και η συναισθηματική ωριμότητά της επιδρά θετικά στη διαμόρφωση υψηλής αυτοεκτίμησης από την πλευρά του παιδιού. Όταν η μητέρα δεν αισθάνεται επαρκής κατά την εκπλήρωση του μητρικού της ρόλου, τότε δημιουργεί αντίστοιχα συναισθήματα και στο παιδί σχετικά με την εμπιστοσύνη που μπορεί να έχει στην προσωπική του αξία.

Κατ' αυτόν τον τρόπο οι στοργικοί γονείς συμβάλλουν στην ανάπτυξη της θετικής αυτοεκτίμησης του παιδιού, επειδή, εκφράζοντας την αποδοχή και την αγάπη τους προς το παιδί, αυτό αναπτύσσει την αίσθηση της προσωπικής αξίας και με αποτέλεσμα το παιδί να επιτύχει την αυτοαποδοχή, δηλαδή, την αποδοχή του εαυτού του όπως είναι πραγματικά.

Αντίθετα, οι αυταρχικοί γονείς με τις αυστηρές τιμωρίες που χρησιμοποιούν, ωθούν το παιδί να αναπτύξει συναισθήματα αναξιοσύνης για τον εαυτό του.

Επομένως, οι ενδοοικογενειακές σχέσεις συμβάλλουν κατά τρόπο καθοριστικό στην ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης του παιδιού, αλλά και στη δημιουργία του βασικού αρχικού της πυρήνα.

Η επίπληξη

Οι σωματικές τιμωρίες δεν αποδίδουν

11.10. Η επιβολή ορίων στη συμπεριφορά

Ένα πολιτισμικό φαινόμενο που συναντάμε σε ολόκληρο τον κόσμο είναι η άσκηση ελέγχου και επιβολή ορίων στη συμπεριφορά του παιδιού, δηλαδή η πειθαρχία. Όμως η πειθαρχία δεν επιτυγχάνεται με την υπακοή μόνο σε εξωτερικούς κανόνες, όπως συνήθως πιστεύεται αλλά και με την εκούσια συμμόρφωσή σε κανόνες και περιορισμούς που το ίδιο το άτομο θέτει στον εαυτό του.

Τόσο η οικογένεια όσο και η αγωγή με την επιβολή ορίων στη συμπεριφορά του παιδιού προσβλέπουν στην ανάπτυξη του εσωτερικού ελέγχου της συμπεριφοράς του. Η πειθαρχία αποτελεί μια λειτουργία της αγωγής που διευκολύνει την κοινωνικοποίηση του παιδιού.

Συχνά όμως στην πράξη επικρατούν ακραίες απόψεις σχετικά με το θέμα αυτό. Από τη μία πλευρά υπάρχουν γονείς οι οποίοι εφαρμόζουν αυταρχικές και τιμωρητικές μεθόδους πειθαρχίας και από την άλλη γονείς οι οποίοι είναι υπερβολικά επιτρεπτικοί και δεν επιβάλλουν καθόλου όρια και κανόνες στη συμπεριφορά του παιδιού. Έτσι, στην πρώτη περίπτωση οι αυταρχικές μέθοδοι καθιστούν το παιδί ανεύθυνο, παθητικό και με χαμηλή αυτοπεποίθηση. Στη δεύτερη περίπτωση η επιτρεπτικότητα οδηγεί

στη διαμόρφωση εγωκεντρικής και απαιτητικής συμπεριφοράς από το παιδί, η οποία επιπλέον διακρίνεται για την αστάθειά της.

Ένα από τα θέματα τα οποία συχνά προβληματίζουν τους γονείς είναι η επιβολή τιμωριών, ιδίως σωματικών. Συχνά οι γονείς πιστεύουν ότι, επειδή η σωματική τιμωρία φαίνεται να είναι αποτελεσματική, είναι και καλή. Από έρευνες όμως έχει βρεθεί ότι συχνά τα παιδιά στα οποία επιβάλλονται σωματικές τιμωρίες τείνουν να ασκούν αντίστοιχα σωματική βία στο σχολείο, αλλά και στις σχέσεις τους με τους συνομηλίκους. Από την άλλη πλευρά συχνά λησμονείται η αξία που έχει η θετική ενίσχυση και η επιβράβευση της συμπεριφοράς του παιδιού για την επίτευξη της πειθαρχίας.

Γενικώς, η πειθαρχία, συμβάλλει στην ωρίμαση της προσωπικότητάς του παιδιού, καλλιεργώντας την αυτοπεποίθηση και τον αυτοέλεγχο. Συμβάλλει επίσης στην ανάπτυξη της ηθικής συνείδησης με την εσωτερίκευση των κανόνων της ηθικής, και στην επίτευξη της συναισθηματικής ωριμότητας και ασφάλειας.

11.11 Η συμπεριφορά των γονέων και η προσωπικότητα του παιδιού

Η συμπεριφορά των γονέων, οι σχέσεις μέσα στην οικογένεια καθώς και η συναισθηματική ατμόσφαιρα η οποία επικρατεί στην οικογένεια επιδρά στην προσωπικότητα του παιδιού και στην ανάπτυξη και διαμόρφωση ορισμένων χαρακτηριστικών. Η θεωρία της κοινωνικής μάθησης υποστηρίζει ότι το παιδί ταυτίζεται με τους γονείς μαθαίνει συμπεριφορές.

«Για παράδειγμα, τα παιδιά των απορριπτικών γονέων αναπτύσσουν επιθετική και ενίοτε αντικοινωνική συμπεριφορά. Τα παιδιά των στοργικών γονέων έχουν υψηλή αυτοεκτίμηση, είναι κοινωνικά και φιλικά, μπορούν να συνεργάζονται και να εργάζονται αποδοτικά». Τα παιδιά των υπερπροστατευτικών γονέων αναπτύσσουν εγωκεντρική συμπεριφορά, είναι ανασφαλή και έχουν περιορισμένες κοινωνικές επαφές.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΣΗ

258

Η οικογένεια διαδραματίζει καθοριστικό ρόλο στην ανάπτυξη του παιδιού. Η οικογένεια συνιστά μια φυσική ομάδα η οποία προκύπτει από την ένωση δύο ετερόφυλων προσώπων, των οποίων βασική επιδίωξη είναι η απόκτηση παιδιών. Πρόκειται για μια θεσμικά, νομικά κατοχυρωμένη μορφή σχέσεων. Βασικές μορφές, τύποι οικογενειών είναι η εκτεταμένη, η πυρηνική και η μονογονεϊκή οικογένεια. Σημαντικές λειτουργίες τις οποίες επιτελεί η οικογένεια είναι η παροχή φροντίδας και προστασίας στα παιδιά, η εξασφάλιση υποστήριξης, η κοινωνικοποίησή τους και η δημιουργία στενών συναισθηματικών σχέσεων. Η οικογένεια αποτελεί έναν οργανισμό ο οποίος διανύει ορισμένα στάδια εξέλιξης, διαγράφει έναν κύκλο ζωής, από τη στιγμή της δημιουργίας της από το συζυγικό ζεύγος μέχρι και την τελική της φάση.

Ο ρόλος των γονέων είναι σημαντικός για τη διαμόρφωση της προσωπικότητας του παιδιού. Η μητέρα ενθαρρύνει σταδιακά την αυτονόμηση του παιδιού και την ανάπτυξη πρωτοβουλίας. Ταυτόχρονα οι σχέσεις με τους γονείς και ιδίως με τη μητέρα αποβαίνουν το πρότυπο κάθε μετέπειτα σχέσης με τους άλλους. Αλλά και ο ρόλος του πατέρα είναι καθοριστικός και συμπληρωματικός προς αυτόν της μητέρας, όπως δείχνουν οι τελευταίες έρευνες, ιδιαίτερα για την καλή κοινωνική προσαρμογή και την ηθική ανάπτυξη. Τα πρότυπα γονεϊκών ρόλων τα οποία έχει επισημάνει η επιστημονική έρευνα είναι οι στοργικοί γονείς, οι οποίοι εκφράζουν τη στοργή και την αγάπη τους προς το παιδί, οι απορριπτικοί γονείς, οι οποίοι εκδηλώνουν εχθρική και απορριπτική στάση προς το παιδί και οι υπερπροστατευτικοί γονείς, οι οποίοι ανησυχούν υπερβολικά για την ασφάλεια του παιδιού και συνεχώς λαμβάνουν μέτρα για την προστασία του. Άλλα πρότυπα γονεϊκών ρόλων είναι οι αυταρχικοί, οι δημοκρατικοί, οι επιτρεπτικοί και οι φιλόδοξοι γονείς.

Η συμπεριφορά των γονέων επιδρά στην ανάπτυξη της προσωπικότητας του παιδιού και ιδίως στη διαμόρφωση ποικίλων χαρακτηριστικών της. Για παράδειγμα, τα παιδιά των στοργικών γονέων έχουν υψηλή αυτοεκτίμηση, αυξημένη ικανότητα για παραγωγική εργασία και συνεργασία με τους άλλους.

Οι γονείς επίσης θέτουν τα θεμέλια, τον αρχικό βασικό πυρήνα της αυτοεκτίμησης του παιδιού. Όταν οι γονείς ικανοποιούν τις ανάγκες του παιδιού, αυτό αξιολογεί τον εαυτό του ως καλό και αποδεκτό. Αξίζει να σημειώσουμε ότι στην αυτοεκτίμηση δε συμπεριλαμβάνονται μόνον οι κρίσεις του ατόμου για τον εαυτό του, αλλά και οι απόψεις άλλων προσώπων του περιβάλλοντος.

Οι γονείς ακόμη επιβάλλουν όρια, όταν απαιτείται, στη συμπεριφορά του παιδιού, αλλά η εσωτερική πειθαρχία είναι πιο σημαντική από αυτή που επιβάλλεται εξωτερικά. Η ύπαρξη και τήρηση των κανόνων και ορίων στη συμπεριφορά του παιδιού συμβάλλει στην διαμόρφωση και ανάπτυξη του ηθικού χαρακτήρα του.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ - ΔΡΑΣΤΗΡΙΟΤΗΤΕΣ

- 1) Ποιους τύπους, μορφές οικογένειας γνωρίζετε;
- 2) Ποια μορφή πειθαρχίας είναι περισσότερο αποτελεσματική και γιατί;
- 3) Με ποιο τρόπο οι γονείς επιδρούν στην ανάπτυξη της αυτοεκτίμησης του παιδιού;
- 4) Η απασχόληση της μητέρας δημιουργεί προβλήματα στην αγωγή του παιδιού;

